

молодости, когда человек начинает карьеру, ему больше всего подходит яркий большой город. Когда появляются семья и дети, хочется жить в небольшом городе, поближе к природе. Когда дети вырастают, люди устремляются в культурные центры больших городов. А позже обосновываются в городке с теплым климатом, где «до всего рукой подать». Если города формируются под влиянием городских потребностей, то они должны быть столь же разнообразными, сколь разнообразно наше общество.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Джекобс Д. Смерть и жизнь больших американских городов / Пер. с англ. – Москва: Новое Издательство, 2011. - 460с.
2. Митчелл У. Я + +: Человек, город, сети / Пер. с англ. – Москва: Strelka Press, 2012. - 328с.
3. Рыбчинский В. Городской конструктор: Идеи и города / Пер. с англ. – Москва: Strelka Press, 2014. - 220с.
4. Флорида Р. Кто твой город? Экономика и выбор места жительства / Пер. с англ. – Москва: Strelka Press, 2014. - 368с.
5. Шкодовський Ю.М., Каменський В.І. Урбаністика: Підручник. - Харків: ХНУБА, 2011. – 180с.
6. Чечельницький С.Г., Фоменко О.А. Видео-екологія архітектурної середовища: монографія. – Харків: ХНАГХ, 2012. – 372с.
7. Словесные конструкции: 35 великих архитекторов мира: сборник статей / Под редакцией Евгении Микулиной. – Москва: КоЛибри, Азбука-Аттикус, 2013. – 240с., илл.

УДК 72.01:7.017.4 (477.83)

Божинський Н.І., Божинський Б.І.

Харківський національний університет будівництва та архітектури

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ВІДТВОРЕННЯ РЕПЛІК ВЕРНАКУЛЯРНОГО САМОБУТНЬОГО ЖИТЛА ТА ЖИТЛОВИХ СЕРЕДОВИЩ У «НАРОДНЬОМУ СТИЛІ»

Актуальність теми

Згідно з указом [5], - «Основними завданнями Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України є: 1) формування та забезпечення реалізації державної політики у сферах: (...), збереження традиційного характеру середовища населених пунктів». Протягом ХХ ст. в Україні знищено цілий комплекс самовідного народного будівництва. Ті залишки традиції, що ще животіють, перебувають у кризі.

Поодинокі рештки та взірці народного будівництва швидко зникають.

Традиційні технології будівництва помирають разом зі старими майстрами, вони не переходять новим поколінням. Дослідити цей процес і спинити його – важливе завдання для науковців-архітекто-

рів. До того ж, останнім часом розширюється зацікавленість в екологічних будівельних технологіях. А саме народне житло визначається, крім інших властивостей, ще й екологічністю. Тож нагальність зазначених проблем очевидна.

Зв'язок роботи з важливими науковими та практичними завданнями

Подану розвідку зроблено відповідно до плану науково-дослідницької роботи Харківського національного університету будівництва та архітектури. Вона перебуває в колі наукових досліджень кафедри Урбаністики, що приділені завданню реабілітувати та зберегти пам'ятки архітектури.

Аналіз останніх публікацій

Серед досліджень народного житла певне число науковців розглядали його національні традиції, збереженість. Це,

зокрема, Войтович В., Шевченко Є., Пономарьов А., тощо. Автор Ю.І. Химич робив малюнки інтер'єрів хат. Величезну наукову працю провели доктори архітектури В.П. Самойлович, Ю.Ф. Хохол, кандидат історичних наук Т.В. Космина.

Мета дослідження: дослідити проблеми й перспективи традиційного українського народного житла, розробити спосіб розрахунку об'ємно-просторового розв'язку традиційного народного житла.

Відповідно до мети поставлено такі завдання:

- дослідити умови, за яких зберігається традиційне житло
- окреслити стан українського традиційного житла в наш час;
- розробити спосіб розрахунку об'ємно-просторового розв'язку традиційного народного житла.

Об'єкт дослідження - традиційне українське житло.

Предмет дослідження - проблеми й перспективи традиційного українського житла, традиційні пропорції народного житла.

Результати дослідження:

Попри розвиток сучасної архітектури, раз-по-раз виникає попит на використання особливостей народної архітектури, й зокрема, народного житла. Величезний пласт особливостей, що склали ознаки самобутності народного житла, просто не міг зникнути безслідно, попри намагання витворити інтернаціональну архітектурну, а також свідому, самовільну зміну глибинних умов розвитку господарства та суспільних стосунків. Це найбільше позначилося на зникненні самобутніх особливостей народного житла й перетворення їх на розрізнені елементи, що стали фактично, музейними експонатами. Зникнення функції ужитковості з елементів народного, чи то пак «вернакулярного» житла, спричинилося, як виявилось, до занепаду самобутності в житловій архітектурі.

Відчуваючи потребу зберегти набути звичаєвого будівництва, фахівці вдалися до опису та збереження цих особли-

востей. Водночас, сьогоднішня архітектурна практика так і не змогла, вживаючи своїх особливостей, заповнити ту прогалину, що утворилася на місці занепадої народної архітектури. Щоразу виникають об'єкти, де автори намагаються відтворити ознаки національної архітектурної самобутності.

Природньо, втративши неперервність традиції в народному будівництві, автори таких новітніх проектів, звертаються до збережених описів чи «законсервованих» старовинних «вернакулярних» об'єктів. І, що психологічно передбачувано, намагаються їх відтворити механічно, або в авторській естетичній інтерпретації. Як виявилось, такий прямий підхід не дає сподіваного результату. «Мозаїка» з розрізнених самобутніх елементів, не складається в гармонійну картину. Очевидно, що складний процес, протягом котрого склалися особливості народного житла потребує не менш складного й серйозного підходу до їхнього відтворення.

Отже, будівництво різноманітних скансенів, приватних музеїв «просто неба», ресторанів, а також власне приватного житла в «народному стилі» - останнім часом досить поширене явище. Проте, воно має певну специфіку, котру можна виявити, розглянувши способи її зведення. Тож, якщо ми поглянемо на особливості практики відтворення такого житла, то можна сказати що будують ці об'єкти такими способами:

1) Переносять у потрібне місце проектування одну або кілька автентичних старовинних хат, збираючи та ремонтуючи їх на місці.

2) Пристосовують під «вернакулярність» будь-яку місцеву споруду, переробляючи її «в народному стилі»

3) Будують нові споруди та комплекси, одразу закладаючи в проект самобутні особливості(у власному розумінні)

Кожна система (об'єкт) може видозмінитися кардинально і важкопрогнозовано, навіть якщо змінюється тільки незначна кількість її складників [7]. Те саме стосується й до такої тонкої матерії, як самобутні особливості в архітектурних

об'єктах. Бо, накладаючи самобутні особливості на певний тип сучасних об'єктів, ми фактично, сполучаємо різні системи й намагаємось запустити їхню спільну роботу. Тому кожен із цих, перелічених вище, способів тягне за собою вагомні позитивні й негативні наслідки та супутні до них труднощі.

Якщо, вживаючи першого способу, можна не перейматись за традиційні пропорції та ефектний зовнішній вигляд, то стає актуальною проблема з добором фахового реставратора і знавця давніх технологій.

У разі, коли застосовують другий спосіб, то стикатимуться з проблемою досить суттєвою – як змінити наявні пропорції та, власне, складений образ споруди. Тут потрібен уже не реставратор, а архітектор-проектувальник з тонким відчуттям образів, знаннями про народну архітектуру й великим досвідом контакту з нею. Бо, власне, якщо цього не буде, наслідок творчого процесу не дасть бажаного ефекту «народного стилю» й може залишитись просто кітчевим варіантом декораторства певними впізнаваними елементами.

Третій спосіб вимагає від архітектора-проектувальника знань уже про традиційне проектування населених пунктів, груп споруд та традиційного планування на місцевості. І, звісно, знань про традиційну архітектуру, її пропорції, щоб уміло оперувати творчим матеріалом.

Зарадити проблемі може досвід контакту фахівця з автентичними прикладами традиційної народної самобутньої архітектури У природньому стані повноцінного функціонування знайти такі споруди щорік чимраз то важче.

Адже на сьогоднішній день зразки традиційного народного житла фактично перестають існувати (в своєму основному функціональному призначенні). Їх або перероблено до невпізнанності, або покинуто; вони швидко зникають. Йдеться навіть не про повноцінні традиційні хати, що вкрито гонтом, соломною чи очеретом, а вже навіть просто про житла традиційного планування і традиційних стінових

матеріалів. Натомість, попит на традиційне українське житло, або, принаймні, житло в народному стилі, все ж існує [6]. Але ці потреби гасять або просто кітчем (часто свідомим) або (через відсутність знань) – нековирними й блідими імпровізаціями на тему «традиційна хата». Також нефахова віднова частково зруйнованої хати (котра є, по суті, несумлінною реставрацією), що зберігає в собі народну основу, зазвичай, призводить до знищення старого традиційного образу й вигляду споруди. Реставрації, що зберігають традиційний вигляд народного житла, відбуваються здебільшого тільки в музеях-скансенах.

Це не є дивним, бо справді фахівців з цього питання не так і багато. А також і відповідних інформаційних матеріалів. Цікавою з цього погляду є робота архітектора й дослідника традиційної архітектури Стефана Таранушенка. Свого часу С.А. Таранушенко встиг зафіксувати кільканадцять зразків давніх традиційних хат. Вельми показово, що вже на той час (тисяча дев'ятсот двадцяті (1920-ті) роки) цілком традиційну хату, недоторкану й незіпсовану невмілими переробленнями, - важко було знайти. Це добре видно з описів історії споруди, що складено до кожної хати в Таранушенкових дослідженнях. Там зазначено наявних господарів, попередніх хазяїв, час, коли створено будівлю (якщо він відомий). Далі йдуть описи конструкцій, особливих рис конкретної споруди, описано способи пропорціонування.

Попри те, що цю неймовірно цінну працю недавно перевидано [1,2], поки що вона залишається мало досяжною для широкого загалу. Ці вказівки С.Таранушенка є особливо цінні для нас не тільки як джерела реставрації житла для потреб музеїв архітектури й побуту, а й для тих випадків, коли треба створити нове житло в «народному стилі», житло, що глибинно й ґрунтовно побудовано на «правильних» пропорціях. Хоч трохи досвідчений глядач може зразу розрізнити, де є старовинна хата в «народних» пропорціях, а де просто споруда в «хатньому» стилі. Над-

звичайно складним завданням є відтворити хату таким чином, щоб відтворене наново практично не відрізнялось образом і враженням від традиційної автентичної хати.

Як свідчить багатий досвід псевдонародного кітчу, вживати традиційних матеріалів, кольорів, символів, коли маємо створити житло в народному стилі - виявляється замало. Навіть приблизно повторити основні габарити народного житла (наприклад, звичайної невеликої хати – висоту, ширину, довжину), й нібито відтворити його з природніх матеріалів (солома, очерет, «старе» дерево, крейдяні стіни тощо) - це не дасть того ефекту «природності», коли є відчуття, що хата, як то кажуть, «виросла з землі». З цього стає очевидно, що існують ще якісь складники, ознаки, котрі впливають на природній образ традиційної хати. Якщо, завваживши цю проблему, повернутися до пропорцій та закономірностей, що їх зазначив у своїх дослідженнях С. Таранушенко, то постає завдання, що на ньому він не спинявся. Тобто - узагальнити його основні вказівки щодо цих закономірностей, котрі виявляють взаємну несуперечність, і тому є корисними для новостворюваного традиційного житла, та виявити структуру цих закономірностей та пропорцій. Докладний опис пропорцій, а також формули для розрахунку параметрів житла ми подавали в попередніх наших публікаціях [6]. Зазначимо ці закономірності в загальних рисах.

Велика хата (світлиця, кімната) в плані дає чотирикутник, що дуже наближений до квадрату (тобто, довжина причілкової стіни відноситься до довжини чільної стіни «великої хати» в пропорції, що приблизно дорівнює «одиниця до однієї цілої, однієї сотої» - 1:1,1). Довжина «малої хати» з кімнатою (якщо житло має понад «дві камери») дорівнює діагоналі «великої хати», а довжина сіней (чи кімнати) дорівнює ширині піддашка, тобто одній третині ($\frac{1}{3}$) діагоналі «великої хати». Вишина кістяка покрівлі дорівнює вишині стін із призьбою, а внутрішня вишина хати дорівнює S довжини причілкової

стіни. Двері в кімнату дорівнюють пропорції «один до двох» (1:2); вікно (довжина до вишини) дорівнює «три до чотирьох» (3:4); вишина вікон дорівнює одній третині ($\frac{1}{3}$) вишини стіни. Заразом, вишина зрубу, що його поділено на три рівні частини, точно визначає й місце для прорубу, й вишину вікна. Вишиною вікна відмірювано й віддаль вікон од кутків зрубу.

Таким чином, знаючи потрібну внутрішню вишину приміщень (проектованої хати) можемо обчислити решту основних розмірів. Кількість вікон – два на причілку (в давніх будівлях часто одне; в останні часи – три, але це вже, так би мовити, «деградація» стилю), Дві вікні - на чолі великої хати. Крокви сходяться під кутом дев'яносто п'ять – дев'яносто (95-90) градусів. Звисок стріхи над причілком має бути близько одного метра. Дах - чотирихилий. Кут нахилу стріхи над причілком – 45 (сорок п'ять) - 52 (п'ятдесят два) градуси. «Гребінь» стріхи – завдовжки є наполовину коротший од нижнього краю покрівлі. Це - узагальнені приблизні пропорції, що виведено на основі креслень старовинних хат.

До цього додамо, що за П.Г. Юрченком, кінцеве відношення довжини й широти плану будівлі зазвичай коливається між «одиниця до однієї цілої, двадцять п'ять сотих» (1:1,25) і до «одиниця до двох цілих, двадцять п'ять сотих» (1:2,25). Такі різкі пропорції наявні через те, що існують різні типи хат. Найпростіший - «хата й сіни» - має два приміщення: власне, житло, - велика хата (світлиця); сіни – тамбур, вхідне господарче приміщення. В інших типах хат (наприклад, «на дві половини», «хата через сіни») – наявні фактично два житлові приміщення, а між ними – сіни, що містяться в центрі будівлі. Ширина народної хати часто обмежена саме через конструктивні міркування: ширина прогону 5-6 (п'ять – шість) метрів дозволяє робити зруб без поперечних стін; так само, 5-6 (п'ять – шість) метрів добре перебиваються різким схилом солом'яного або очеретяного даху. Треба підкреслити, що йдеться саме про східноукраїнське, слобідське, харківське

народне житло, що є об'єктом наших зацікавлень. Інші краї можуть мати дещо інші пропорції.

Таку увагу до пропорціонування в традиційному житлі зосереджено тому, що саме пропорціонування часто стає визначальним чинником гармонійного відтвору автентичних житлових об'єктів. Звичаєва пропорційна система може суттєво допомогти уникнути в майбутньому тих прикладів кітчю, що ми спостерігаємо тепер, коли бачимо зразки стилізаторських новотворів. Наведені пропорції дають змогу визначити параметри цілком нової хати, запроєктувати «традиційне» народне житло або житловий комплекс, музейну експозицію «просто неба» тощо. Цьому разі з'являється можливість створювати «вернакулярні» об'єкти з ознаками народної самобутності, як більш-менш стабільні системи, що мають перспективу до відтворення в майбутньому. Можна висувати, що важливо не ставитись до народних самобутніх ознак у традиційному житлі, як до зовнішнього декорування, бо всяка декорація так і лишиться декорацією, що має тимчасовий характер і не схильна до відтворення. Об'єкт має функціонувати, як одноцїла система, разом дією частиною такої системи має бути самобутність, як повноцїнна функція, поряд з утилітарністю.

Сьогоднішні проблеми самобутності, народного стилю, на тлі масового приватного будівництва житла, попри свою актуальність, ще мало освітлені в архітектурній теорії. Сучасну «вернакулярність» житла, висловлену крізь призму «традиційного народного житла», нажаль

майже не обговорювано й не осмислювано на архітектурних конференціях та семінарах в Україні.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Таранушенко С.А. Наукова спадщина. Харківський період. – Харків: видавець Савчук, 2011. – 692 с.
2. Таранушенко С.А. Житло старої Слобожанщини. – Х.: Харківський приватний музей міської садиби, 2010, 168с., іл.;
3. Юрченко П.Г. Народное жилище Украины / П. Г. Юрченко. - М.: Государственное архитектурное издательство Академии архитектуры СССР, 1941 (Фабрика художественной печати Государственного издательства «Мистецтво»). - 85, [2] с. : ил., [4] л. ил.
4. Дяченко Дм. Будова села / Д. Дяченко. - К.: Червоний шлях, 1924 (3 друк. В-ва "Червоний шлях" (ВУАН)). - 92 с. : іл., табл..
5. Указ Президента України Про затвердження Положення про Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України (Із змінами, внесеними згідно з Указом Президента N 742/2011 (742/2011) від 08.07.2011). Документ 633/2011, чинний, поточна редакція -Редакція від 09.07.2011, <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/633/2011>.
6. Божинський Н.І., «Місце традиційного українського народного житла в сьогочасній Україні», Вісник ХДАДМ, - Харків, 2009. – 180с. (Мистецтвознавство. Архітектура: № 13)., стор. 3-6.
7. Devaney Robert L. Introduction to Chaotic Dynamical Systems. – Westview Press, 2003

УДК 72.01

Давидич Т.Ф., Качемцева Л.В.

Харьковский национальный университет строительства и архитектуры

СТИЛЕВЫЕ ОСОБЕННОСТИ АРХИТЕКТУРЫ РОССИЙСКОЙ ИМПЕРИИ ПЕРИОДА ЭКЛЕКТИКИ

Постановка проблемы и актуальность исследования. Архитектура Российской империи дореволюционного периода, развивавшаяся в русле эклектики и

модерна, достаточно долго оставалась малоисследованной. После Октябрьской революции на архитектуру «буржуазной